

BRAINDRAIN & ONTWIKKELINGSSAMENWERKING

Migratie is een hot topic. In tijden van toenemende globalisering is dit onderwerp van debat voor de politiek. De gevolgen van de multiculturele maatschappij worden dan ook druk besproken in het politieke debat. Maar ook de 'uitsturende' landen ondervinden gevolgen van migratie. In deze tekst bespreken we het fenomeen braindrain en bespreken we enkele maatregelen die dit kunnen opvangen.

1. BRAINDRAIN IN KAART

1.1. DEFINITIES

Brain mobility refereert naar de mobiliteit van geschoolde individuen.

Brain drain is een afname van het aantal geschoolde individuen in een bepaalde regio.

Brain gain is een toename van het aantal geschoolde individuen in een bepaalde regio.

Brain waste is een fenomeen dat ontstaat wanneer mensen tewerkgesteld worden in een job die hun scholingsniveau niet volledig benut.

Braindrain/braingain verschilt van migratie en mobiliteit in die zin dat het gaat over **langdurige migratie van geschoolde personen**. Het gaat zowel over mensen die reeds gestudeerd hebben en elders gaan werken, als om mensen die elders gaan studeren en er blijven 'plakken'. Men kan 3 grote groepen onderscheiden: studenten, onderzoekers en geschoolde arbeiders.

Braindrain kan ook binnen een land plaatsvinden, wanneer geschoolde krachten massaal van de ene regio naar de andere migreren. Een gekend fenomeen zijn studenten uit Limburg en West-Vlaanderen die na hun studies in een studentenstad in een andere regio niet meer terugkeren. Hoewel dit fenomeen de nodige aandacht verdient, spitsen we in deze tekst onze aandacht op braindrain op internationaal niveau.

1.2. CIJFERMATERIAAL

Ondanks de vele studies over dit onderwerp is er geen sluitend cijfermateriaal beschikbaar omtrent de omvang van dit fenomeen omdat gegevens omtrent de afkomst of het onderwijsniveau van migranten vaak ontbreekt. Schattingen wijzen echter wel op een enorme toename de voorbije jaren. In de toekomst wordt en nog grotere toename verwacht.

Om toch een beeld te schetsen van de problematiek geven we enkele cijfers mee uit een recent rapport van de wereldbank¹. Geschoolde emigranten kiezen in grote getalen maar voor een beperkt aantal landen: 85% van de geschoolde emigranten kiest voor de VS (50%), Canada, Australië, VK, Duitsland of Frankrijk. Een aantal landen ervaart aan de andere kant een ware exodus van geschoolde krachten. Sub-Sahara Afrika en Mena-landen² worden zwaar getroffen door braindrain.

2. MOBILITEIT: TROEF OF PROBLEEM?

Mobiliteit is een fenomeen dat VVS steeds **positief** benaderd heeft. Zowel op micro- als op macro-niveau zijn internationale contacten een ware verrijking. Door het verruimen van je horizon en het delen van kennis, kom je zowel op individueel als op maatschappelijk vlak tot ontplooiing. Daarnaast kan internationale mobiliteit kan ook een rol spelen in de economische ontwikkeling van armere landen. Studenten of werknemers uit landen met een gebrekkig onderwijs kunnen kennis en ervaring opdoen in het buitenland en deze kennis terug meenemen naar eigen land. Zo ontstaat er een positieve braingain voor deze landen. Internationale mobiliteit moet dan ook zo veel mogelijk gestimuleerd worden. Bovendien moet mobiliteit ook voor iedereen mogelijk worden.

Er ontstaat echter een probleem wanneer de mobiliteit overgaat in **onevenwichtige migratiestromen**. Het eenzijdig weggakpen van talent uit bepaalde regio's zet een stevige domper op de groei van deze regio's. Braindrain kan de ontwikkeling van bepaalde regio's tegenhouden. Zelfs indien de migranten geld terug sturen naar hun land van

¹ International Migration by Education Attainment, 1990–2000 by Frédéric Docquier and Abdeslam Marfouk

² MENA=Middle East and Northern Africa

oorsprong om hun familie te onderhouden, zal het gebrek aan geschoolde individuen op termijn de ontwikkeling van deze regio's beperken.

Ook voor de **overheidsfinanciën** van het uitsturende land heeft braindrain een negatief effect. De overheid pompt in de meeste landen, geheel terecht, heel wat belastinggeld in onderwijs. Indien mensen na het voltooien van hun opleiding naar het buitenland trekken om daar te gaan werken, dragen ze geen belastingen af in het land waar ze hun opleiding genoten. De investering die de overheid deed in de opleiding van iemand, rendeert dus niet. Het ontvangende land zal de meeropbrengsten dan ontvangen, terwijl ze geen investering moest doen. Dit probleem stelt zich bij onevenwichtige migratiestromen, waarbij landen veel meer geschoolde mensen uitsturen dan ontvangen.

Ook het fenomeen van brain waste verdient de nodige aandacht. Dit probleem ontstaat indien migranten een job moeten aannemen dat beneden hun scholingsniveau ligt, omdat ze bv de taal niet kennen of omdat hun diploma niet erkend wordt.

Een beleid dat braindrain countert is dan ook noodzakelijk.

3. OORZAKEN BRAINDRAIN

Verschillende factoren kunnen leiden tot braindrain. Zowel factoren op microniveau als op macroniveau kunnen mensen aanzetten tot vertrek uit een land of het verlengen van een verblijf in een gastland. Op **persoonlijk vlak** zijn er heel wat redenen die mensen aanzetten tot een avontuur in het buitenland: ervaringen opdoen met een andere cultuur, zelfontplooiing, een interessante jobaanbod in het buitenland, verhuizen naar de zon, het volgen van de grote liefde,... Dit zijn individuele redenen voor mobiliteit die niet leiden tot een ongebalanceerde migratie. Onevenwichtige migratiestromen ontstaan op **macroniveau**. Een beleid dat braindrain wil beperken moet op deze factoren inspelen. We onderscheiden op macroniveau push en pull factoren.

3.1. PUSH FACTOREN

Push factoren zijn factoren die mensen 'wegdrijven' uit eigen land. Deze vinden we vooral terug in conflictgebieden en ontwikkelingslanden. Ook de ongelijke politieke, economische en culturele verhoudingen tussen ontwikkelde en onderontwikkelde landen speelt hier een rol. bv:

- een gebrekkige academische infrastructuur
- een gebrek aan academische vrijheid
- ongunstige politieke situatie
- een slecht functionerende economie
- een gebrek aan sociale zekerheid
- weinig jobmogelijkheden
- etc.

3.2. PULL FACTOREN

Pull factoren zijn factoren die migranten aantrekken naar een bepaald land. bv:

- prestigieuze diploma's
- carrièremogelijkheden
- goed uitgebouwde infrastructuur (bv. laboratoria)
- etc.

Daarnaast worden er beleidsmatig ook maatregelen genomen die braindrain in de hand kunnen werken. Zo nemen **overheden** meer en meer initiatieven die, al dan niet gewild, braindrain stimuleren. Zo worden soms strenge voorwaarden gekoppeld aan migratie. Migrantten mogen bv enkel binnen indien ze uitzicht hebben op een job of indien ze voldoende geschoold zijn (bv Canada, Australië). Er worden ook, al dan niet succesvol, green card systemen opgezet in landen als Zweden, Duitsland, Frankrijk, VK, ... Migratie wordt ook meer en meer gezien als economische tool die tekorten op de arbeidsmarkt moet oplossen. Verschillende Europese landen ontwikkelen dan ook expliciet een beleid dat buitenlands talent aantrekt zonder de achtergebleven leemte op te vullen.

Zowel de Lissabon strategie als de Bologna verklaring stellen zich tot doel de **aantrekkelijkheid** van het Europese hoger onderwijs te vergroten. Dit moet er o.a. voor zorgen dat meer buitenlandse studenten voor Europa kiezen en niet voor de VS of andere academisch aantrekkelijke landen. Hoewel VVS dit een nobel doel vindt, ligt ook hier het gevaar van braindrain op de loer. De aantrekkelijkheid focust de internationalisering van hoger onderwijs op concurrentie in plaats

van op samenwerking. Het discours van de Lissabonstrategie over de aantrekkelijkheid van de eigen regio en het opvoeren van de competitiviteit tussen de instellingen van hoger onderwijs, baart VVS om die reden zorgen. Het is noodzakelijk dat de overheid hierin een tweesporenbeleid volgt. VVS is niet gekant tegen concurrentie en vindt dat met grote kennis-economieën als VS en Japan de strijd om het talent gevoerd mag worden. Wanneer echter deze maatregelen gebruikt worden om talent te roven uit ontwikkelingslanden, keurt VVS ze sterk af.³

Reclamecampagnes die buitenlandse studenten naar hoger onderwijsinstellingen moeten lokken kunnen braindrain in de hand werken. Zowel de overheid als de instellingen van hoger onderwijs moeten dan ook de nodige voorzichtigheid aan de dag leggen bij het opzetten van zulke campagnes. Verder moeten ze een realistisch beeld van de opleidingen schetsen en geen valse beloften doen.

Ook programma's als **Erasmus Mundus**⁴, die in principe gericht zijn op korte termijn mobiliteit, kunnen een braindrain veroorzaken. Erasmus Mundus is namelijk niet gericht op uitwisseling, maar op het aantrekken van de knapste koppen via een beperkt aantal lucratieve beurzen. Door het gebrek aan uitwisseling, dat wel aanwezig is in het uitwisselingsprogramma Erasmus, kan het niet gezien worden als bevordering van evenwichtige mobiliteit. Hoewel de EU zegt geen braindrain te organiseren, blijkt dit niet steeds uit het beleid. Europa mag geen ambigue beleid voeren en moet braindrain bestrijden.

De toegenomen **globalisering** speelt hier ook een belangrijke rol. De multilaterale handelsakkoorden van de WTO (World Trade Organisation)- GATT (General Agreement on Tariffs and Trades), GATS (General Agreement on Trade in Services) en TRIPS (Trade-Related Intellectual Property rights)⁵ zijn gericht op de liberalisering van de handel in goederen en diensten. De Bolkenstein richtlijn moeten vrij verkeer in Europa mogelijk maken. De trend naar meer vrij verkeer werkt migratie en braindrain in de hand. Vrij verkeer van mensen, goederen en diensten is op zich een faciliterende factor in mobiliteit. Zoals gezegd is brain mobility zeker niet negatief. Echter, het vrije verkeer zet binnen Europa soms de deur open naar andere initiatieven die meer braindrain dan evenwichtige mobiliteit stimuleren. De vrijmaking kan een aanzuigeffect veroorzaken van geschoolde werknemers naar rijkere landen, die daar namelijk meer kunnen verdienen. Zeker voor knelpuntberoepen kan dit een braindrain veroorzaken. Het gevaar loert dat bepaalde sectoren in armere landen met tekorten in bepaalde sectoren zullen kampen als gevolg.

4. OPLOSSINGEN

VVS pretendeert natuurlijk niet pasklare oplossingen voor dit complexe probleem te hebben. Wel stellen we enkele maatregelen voor die een eenzijdige migratie kunnen counteren. Een aangepast beleid is nodig om braindrain tegen te gaan. Pull en push factoren moeten anders worden gecounterd. De leegloop uit ontwikkelingslanden dient anders te worden aangepakt dan braindrain uit het rijke Westen. Enerzijds moeten ons eigen talent gestimuleerd worden om na een periode in het buitenland terug naar eigen regio te keren. Anderzijds moet er aan capaciteitsopbouw gedaan worden in de landen die lijden onder braindrain, zowel op vlak van economie als op vlak van hoger onderwijs, zodat men de pushfactoren kan beïnvloeden.

4.1. EIGEN TALENTEN KOESTEREN

Een goed beleid moet er op gericht zijn in te spelen op factoren die onze studenten en onderzoekers doen 'vluchten'. Een beleid dat op een rechtvaardige manier financiert, beloont en carrièrekansen geeft is hierbij noodzakelijk. Minister Moerman beseft dit ook tijdens haar 'hersentoeer'. Het identificeren van incentives die onderzoek in onze regio houden, wordt hierbij een speerpunt. Voor VVS is de mogelijkheid om werk of onderwijs aan te bieden van uiterst hoge kwaliteit een noodzakelijke voorwaarde om talent hier te houden. Daarnaast is beleid nodig dat korte termijn internationale mobiliteit stimuleert.

Maatregelen om ons eigen talent terug te halen na een buitenlands avontuur kunnen worden aangemoedigd. Vele Vlaamse onderzoekers trokken naar topinstellingen in het buitenland. Minister Moerman begon met het Odysseus programma aan een queeste om dit talent te doen terugkeren. Maatregelen die de arbeidsomstandigheden van onze eigen onderzoekers verbeteren kunnen enkel worden aangemoedigd. Deze maatregelen mogen zich niet enkel focussen op het terughalen van talent. Er moet tevens een omgeving gecreëerd worden dat ons talent voldoende omkadering biedt zodat braindrain kan voorkomen worden. Er moet wel worden opgelet dat deze maatregelen niet zo ver worden doorgedreven dat ze de mobiliteit van onze onderzoekers ontmoedigt of zelfs een braindrain uit andere landen naar Vlaanderen in de hand werken.

Om brain waste tegen te gaan moet de Lissabon Recognition Convention dringend worden omgezet naar de realiteit. De ratificatie hiervan volstaat niet. Er moeten maatregelen genomen worden om de principes te implementeren. Een

³ zie VVS-Standpunt Lissabonstrategie: http://www.vvs.ac/documentatie_standpunten/standpunten/2006-2007/Lissabonstrategie.pdf

⁴ zie VVS-standpunt Erasmus Mundus:

http://www.vvs.ac/documentatie_standpunten/standpunten/documenten/2004_05_13_Erasmus_Mundus.pdf

⁵ Zie VVS-standpunten GATS en Bolkenstein:

http://www.vvs.ac/documentatie_standpunten/standpunten/documenten/2003-03-15%20Standpunt%20congres%20GATS.pdf

http://www.vvs.ac/documentatie_standpunten/standpunten/documenten/2005_04_14_bolkestein.pdf

deftige erkenning van buitenlandse kwalificaties is nodig om te voorkomen dat heel wat potentieel nodeloos verloren gaat⁶.

4.2. EUROPESE HOGER ONDERWIJSRUIMTE

Belangrijk in dit hele verhaal is streven naar een gebalanceerde mobiliteit. VVS pleit in het kader van internationale mobiliteit voor de oprichting van een mobiliteitsfonds. Dit fonds zou de ongelijkheden in leef- en studeerkosten tussen de verschillende landen moeten compenseren. Dit is essentieel om een vrije mobiliteitskeuze voor iedereen mogelijk te maken. Daaraan gekoppeld pleit VVS voor het oprichten van een **structureel fonds** dat moet bijdragen aan capaciteitsopbouw en de ontwikkeling van het hoger onderwijs van armere landen in Europa. Dit fonds moet bijdragen aan het creëren van evenwichtige mobiliteit.⁷

4.3. ONTWIKKELINGSLANDEN

4.3.1. Overheid

Om de pushfactoren te beperken moeten mensen kansen krijgen in eigen land om zich te scholen en een toekomst uit te bouwen. Een goede ontwikkelingssamenwerking vergt een gecoördineerd beleid gericht op het uitbouwen van zowel de onderwijsinfrastructuur als het stimuleren van de lokale economie. Vanzelfsprekend zijn inspanning voor hoger onderwijs niet voldoende maar zijn er eveneens nog ontzettend veel inspanningen nodig om overal afdoende basiseducatie te kunnen bieden. Via ontwikkelingshulp moeten de ongelijke verhoudingen tussen ontwikkelde en onderontwikkelde landen worden weggewerkt. Dit moet steeds gebeuren in dialoog met de lokale overheden. Ook het plaatselijke middenveld heeft hier een belangrijke rol te spelen. Ontwikkeling kan nooit plaatsvinden zonder emancipatie van de bevolking.

Ontwikkelingssamenwerking mag daarentegen niet misbruikt worden om de eigen economie te stimuleren of om knappe koppen naar eigen land te lokken.

Eindelijk naar de 0.7%

Jaar na jaar reeds beloven regeringen om eindelijk 0.7% van het BNP te spenderen aan ontwikkelingssamenwerking. Dit is de norm die de OESO vooropstelt. Ook de regering Verhofstadt engageerde zich tot het **optrekken van het budget** voor ontwikkelingssamenwerking tot 0.7% tegen 2010. VVS verwacht dan ook dat de regering dit engagement nakomt door het naleven van het uitgetekende groeiplan. Uiteraard is de 0,7% slechts een minimum minimum en sporen we de volgende regering dan ook aan om nog ambitieuzer te zijn.

Een belangrijke factor in de ongelijke mondiale verhoudingen is de **schuldenlast** van onderontwikkelde landen. De afbetaling van torenhoge schulden belemmert de ontwikkeling van vele arme landen. Vaak wordt er veel meer gespendeerd aan het terugbetalen van schulden dan dat men kan investeren in onderwijs en gezondheidszorg. Het belang van schuldvermindering en schuldkwijtschelding hoeft dan ook geen betoog. Dit mag echter niet als ontwikkelingshulp verrekend worden. De 0,7% moet gehaald worden door werkelijke investeringen.

Een mogelijke piste is het werkelijk invoeren van de **Tobintax** of de **Spahntax**. De ontvangen belastinggelden kunnen geïnvesteerd worden in ontwikkelingssamenwerking. De Tobintax is een kleine belasting op valutatransacties. Enerzijds moet deze tax speculatieve geldtransacties voorkomen. Anderzijds kunnen de opbrengsten gebruikt worden om armoede in de wereld te bestrijden. De Spahntax is een verfijning op de Tobintax. Deze tax bestaat uit twee tarieven: een laag basistarief en een hoog tarief dat speculaties moet tegenhouden. Hoewel België momenteel één van de weinige landen is die deze tax heeft omgezet in wetgeving, blijft de belasting tot op vandaag dode letter. In de wet staat namelijk dat de tax pas geïntroduceerd wordt eens alle landen uit de Eurozone een gelijkaardige tax invoeren. Het debat dat enkele jaren geleden hevig woedde, lijkt echter wat geluwd. VVS roept onze politici dan ook op om het debat op internationaal vlak weer te openen.

4.3.2. Academische wereld en studenten

Ook het hoger onderwijs moet ingeschakeld worden in de ontwikkelingssamenwerking. Er moet blijvend aandacht besteed worden aan programma's ter ontwikkeling van bepaalde regio's. Zo kan er dankzij de ontwikkelingen in e-learning meer werk gemaakt worden van het gezamenlijk uitwerken van programma's tussen ontwikkelde en ontwikkelende landen. We benadrukken hier wel de **samenwerking** tussen hoger onderwijsinstelling uit verschillende landen. Dit is een conditio sine qua non. Een politiek waarbij hoger onderwijsinstellingen afdelingen opzetten in andere landen die niet gericht zijn op samenwerking, maar eerder dienen als braindrain bronnen of inkomensbron keurt VVS af.

Indien in bepaalde landen een tekort bestaat aan mensen met een bepaalde opleiding en indien de faciliteiten ontbreken om mensen in eigen regio op te leiden, moeten ons hoger onderwijs hier een uitweg bieden. Studenten kunnen hier opgeleid worden en de kennis mee nemen naar eigen land. Zo ontstaat er een braingain voor ontwikkelingslanden. Op (relatief korte) termijn moet er echter naar gestreefd worden de studenten in eigen land te kunnen opleiden.

⁶ zie VVS-standpunt Lissabon Recognition Convention

⁷ zie VVS-standpunt sociale mobiliteit: mobiliteitsfonds

Ook studenten kunnen hun steentje bijdragen. Programma's voor studenten die een **stage** in een ontwikkelingsland willen doen moeten geoptimaliseerd worden. Een voorbeeld hiervan zijn de VLIR-beurzen die toegekend worden voor een stage van minimum één maand in het Zuiden met een expliciet karakter van ontwikkelingssamenwerking. Verder hebben vele hogescholen en universiteiten zelf ook uitwisselingsprogramma's opgezet voor stages in het buitenland. Het beurzenstelsel van ICOOS (InstellingsCoördinatoren voor OntwikkelingsSamenwerking) verdient hierbij ook de nodige aanmoediging.

Tot slot kan je zelfs via bepaalde **ngo's** je steentje bijdragen aan het verspreiden van kennis en talent: Broederlijk Delen of Geneeskunde voor de Derde wereld geven jaarlijks enkele studenten de kans om een stage te volgen in een ontwikkelingsland. Jonge werkzoekenden die nog in hun wachttijd zitten, kunnen zelfs – met behoud van uitkering – een beroepservaring van vier tot twaalf maanden opdoen in het buitenland.

Projecten als deze verdienen aanmoediging. Hierbij moet telkens gelet worden op een **rechtvaardig** beginsel: dat zoveel mogelijk studenten hieraan kunnen deelnemen en dat selectiecriteria rechtvaardig opgesteld worden. Elke vorm van discriminatie (op basis van geslacht, etnische afkomst, religie, moedertaal, handicap, geardeerdheid of andere kenmerken) is hierin uiteraard ontoelaatbaar.

5. CONCLUSIE

Mobiliteit is een positief gegeven met gunstige gevolgen voor zowel het individu als de maatschappij. Een probleem ontstaat echter bij onevenwichtige mobiliteitsstromen. Verschillende factoren veroorzaken dit onevenwicht. Vooral de ongelijke politieke, culturele en economische verhoudingen tussen verschillende landen is hier een drijvende factor. Maar ook meer en meer overheidsbeleid stimuleert, al dan niet gewild, braindrain. Het weggapen van talent uit bepaalde regio's kan de ontwikkeling van sommige landen tegenhouden. Strategieën die braindrain bevorderen, keurt VVS dan ook zwaar af. Tegen concurrentie met het hoog ontwikkelde westen (VS, Japan, Canada, ...) heeft VVS geen principiële bezwaren. Echter, bij regio's in volle ontwikkeling, moet een samenwerkingsmentaliteit bevorderd worden.

VVS ziet een cruciale rol weggelegd voor de federale overheid om via ontwikkelingssamenwerking ontwikkelingslanden te helpen bij capaciteitsopbouw. Dit is noodzakelijk om de ongelijke verhoudingen tussen ontwikkelde en onderontwikkelde landen recht te trekken. Op deze manier kan ook aan evenwichtige uitwisseling gedaan worden – waarbij alle regio's profiteren. De 0,7% is daarbij een minimum minimorum. Ook de academische wereld en de studenten kunnen hierbij goed werk leveren door rechtvaardige uitwisselingsprogramma's of stages in het buitenland om de ontwikkeling en het verspreiden van de kennis te bevorderen. Tot slot moet ook nog eens voldoende aandacht geschonken worden aan het koesteren van het hier aanwezige talent. Het goedkeuren van de Lisbon Recognition Convention door het federaal parlement en het correct toepassen hiervan, kan hierbij een stap in de goede richting zijn.